

Milka

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLIX

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горђићан-Премк, др Ирена Гришкаш, др Милка Ивић, др Павле
Ивић, Блаже Конески, др Тине Лојар, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Мићалар Пешићан,
др Живојин Ситанојчић, др Драго Ђујић, др Ејон Фекеље*

Главни уредник:
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1993

МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ
(Београд)

НЕКЕ ОСОБИНЕ СРПСКОГ ГОВОРА У ЧИПУ КОД БУДИМ- ПЕШТЕ

0. Уводне напомене

0.1. У овоме раду наводе се неке особине говора Срба из насеља *Чип* (мађ. Szigetcsép) јужно од Будимпеште (Чип се налази на речном острву Чепел), и то на основу четрдесетпетоминутног магнетофонског записа који је начинио др Димитрије Е. Стефановић, виши научни сарадник Института за српски језик САНУ (иначе рођени Сентандрејац). Сматрали смо да би дијалекатски подаци које садржи овај запис могли бити од користи за боље познавање српских говора у Мађарској, премда се о њима, захваљујући пре свега радовима Павла Ивића и, у новије време, Предрага Степановића, зна данас већ доста¹.

0.2. Према Стефановићевом главном саговорнику Светозару Малићу, „држало се“ да су се Срби овде доселили још с Арсенијем Чарнојевићем, пре триста година, али то је практично све што му је с тим у вези било познато².

Српска заједница у Чипу није више ни тако бројна ни компактна, све је више и Срба који живе у брачној заједници с припадницима других народа (пре свега Мађара, ређе „Шваба“)³. У Чипу је, поред цркве, постојала и српска школа. Но, „*каји смо мдње дѣца имали, гдишла "демократија", шд су нам дгузѣли шѣ шкѣлу, ѡа зашѣ ндиша дѣца ѡгу у Пѣшићу*“.

¹ Исп. П. Ивић, *Прилози реконструкцији предмиграционе дијалекатске слике српско-хрватске језичке области*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске, IV – V, Нови Сад 1961 – 1962, 117 – 130. Р. Ivić, *O srpskom govoru u selu Lovri*, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XII, Budapest 1966, 191 – 201 (скраћено: Ивић, Ловра). П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика – Увод у штиокавско наречје*², Нови Сад 1985 (скраћено: Ивић, Дијал.). Р. Stepanović, *A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary – The Stokavian Dialect*, Budapest 1986 (скраћено: Степановић).

² Историју здраво нисам ни учио, само што сам слушао од стари кат су наши дошли – прѣје три стѣтине гѣдина, држало се, с Чарнојевићом.

³ Док сам ја био дѣран, нису пушћали родитељи да ако неш Швабину узѣти, Маѣарицу, тѣ нема – кажѣ стари Малић.

Не знамо колико је све то утицало на говор младих и на очување изворног српског језика⁴. Наш информатор рођен је 1915. г. Похађао је само пет разреда српске основне школе. Радио је извесно време у фабрици папира у Пешти. И отац и мајка били су му српскога рода, жена је такође. Отуда у његовом говору нема осетнијег утицаја мађарског окружења (а ни српског књижевног језика).

0.3. Магнетофонски запис аутентичног чипског говора омогућио нам је уочавање и издвајање само појединих његових релевантних особина, и то не само зато што тај запис није дужи, већ и стога што је тема о којој се највише разговарало била специфична (тицала се пре свега односа историјске и савремене топонимије у Чипу и околини). Непотпуност грађе треба стално имати у виду при читању и, евентуалном, цитирању овога рада. Мислимо, ипак, да ће и то што се у њему налази бити довољно да се стекне приближно тачно сазнање (које, уосталом, и неће бити сасвим ново) о чипском говору, о његовом карактеру и дијалекатској припадности.

1. Прозодијске (акцентатске) особине

1.1. Све силабеме (самогласници који творе слог) у систему могу бити дуге и кратке, укључујући и силабичко *p* (нпр. *црква*, *црквица*, *чешибрши* и сл.).

Дуге и кратке силабеме с узлазним топом аутоматски су акцентоване. Дуге неакцентоване силабеме могу стајати само у позицији иза акцентоване.

У речима без узлазног тона акценат је аутоматски на првом слогу. Од изузетака можемо навести само сложенице: *земљорадник*, из *Јујославије*, у *Јујославију* (потврђено више пута). Исп., с друге стране: *сасвим* друкчије⁵.

Инвентар прозодема обухвата, дакле, четири акцента (*á*, *à*, *á*, *à*) и неакцентовану дужину (*a*) и краткоћу (*a*). Узлазни акценти разликују се од силазних. Евентуална последица утицаја мађарске интонације могло би можда бити колебање *фршиаь* – *фршиаьа* ~ *фршиаь* – *фршиаьа*, акц. *иддводно* и можда још понеки пример⁶.

1.2. Узлазни тон, који увек носи акценат, може се јавити на сваком слогу осим крајњег, што значи да га нема у једносложним речима. Изузетак су једино ликови типа *хàјг* (*Хàјг* каже, њ тџ), настали ишчезавањем финалнога самогласника. Кратки узлазни акценат може се јавити на другом слогу.

⁴ „The Hungarian environment has a stronger influence on the speech of Szigetsép and Budakalász people“ (Степановић, 118).

⁵ Ивић наводи из Ловре *једва* и *сасвим* (стр. 191).

⁶ Насупрот овоме, Степановић наводи из Чипа: *учу двај*, *оваки* (са дугим – и) *огн*, *ддбро*, *идки*, *двџ*, *овџи* (грешком је ту наведено и *чешриуцси*, а ни *двџ* не мора бити плод мађарског утицаја) (Степановић, стр. 118). Према Ивићу, оваквих примера нема у Ловри, али их има у неким другим местима у околини Будимпеште (Ловра 191 – 192), а исп. и примере које наводи Степановић на 118. стр. из Бате, Помази и Калази.

лок. јд. на *брѣту*, али у *рдѣту*, у *дѣтѣру*; мн. *брѣдѣва*, *Прѣдѣво*, дат.-инстр.-лок. мн. у *синѣвѣма*; ак. јд. *дѣцу*, *зѣмљу*, *ндѣу*, – *инѣву*; ном.-ак. мн. *вѣдѣ*, *зѣмѣ*, – *свѣнѣ* (можда овамо спадају и *бѣнѣ*); ген.-ак. јд. *мѣне*, *нѣта*, дат.-лок. јд. *нѣму*; ген.-ак. мн. *нас* (бројне потврде), *нѣ*; одр. вид *Свѣтѣи* Никола, али на *Свѣтѣиѡа* лѣтњѣга Никољу; редни број *вѣме*;

през. *идѣш*, *идѣ*, *иду* (инф. *идѣти*), – *зовѣмо*, *имѣмо*, – *нѣје*;¹³ р. гл. прид. *изѣшли*, – *днѣли*, *днѣли*, *прѣнѣли*, *узѣла* и *изузѣли*, *дгузѣли* (*дгузѣли*), *идѣмрѣли* (*идѣмрѣли*), – *дѣбѣиѡ*, *изѣлила*, *идѣлила*, – *куѣивали*, *дрѣли* и *узѣрѣли*, – *идѣрѣиѣла*, – па сам се *дѣиѡ* *идѣти*, *дрѣжѣла*, *дрѣжѣло* се и *здрѣжѣли* су, *сѣидѣла*, *сѣидѣла*; трп. прид. *дѣведѣна*, *рѣчѣно*, – *идѣкрѣвѣна*, – *рдѣен*.

Карактеристични прозодијски ликови појединих лексема: им. м. р.: *жѣљ* али *сѣидѣн*, – *Срѣбин*–*Срѣби*, – *Дунав*, – *идѣвѣ*–*с* *лоѣвѣом*, – у *Бѣѡираѣу*, – *каѣидѣлици* (прид. *каѣидѣличѣка*, у *каѣидѣличѣкој*), али 1х *каѣидѣлици*, – *Недѣљѣко*, – *Мѣти* јој–*с* *Пѣвѣловић*; им. ср. р.: *вѣдѣ*, *дѣба*, – *куѣидѣило*, – *оѣирѣѡвѣнѣ* *крѣви*; им. ж. р. на –*а*: *мѣја* *мѣјѣка* ("баба"), *мѣјѡ* *мѣјѣки*, – *шѣдѣла*, *шѣдѣлу*, – *дѣлине*, *лѣдинѣ*, – *адѣиѣ* (дем. од *ада* у мн.), *Кѣдѣиѣца*, – *Кѣиѣиѣшу* и *Мѣриѣшу*; прил. *крѣиѣко*, У *Лѡвѣри* *бѣиѡ* *идѣрѣво*, *Тѣшѣко* му *бѣиѡ* *пѣнѣнѣти* се, *Она* је *идѣшѣко* *дѣвала* *куѣу* *нѣну*, *идѣлиѣко*; гл. *идѣти* – *наѣидѣрѣвиѣти*, *идѣстиѣиѣти* (за бројеве в. ниже).

2. Фонѣтскѣ и фонолошкѣ особинѣ

2.1. Вокализам

Инвентар вокала: *и*, *е*, *а*, *о*, *у* + *р*. Сваки од наведених вокала може *бѣиѣти* *дуѣ* или *краѣиѣак*, *идѣиѡ* значи *да* *дуѣ* може *бѣиѣти* и *силабично* *р*, нпр. *црѣква*, *црѣквиѣца*, *Срѣба* (ген. мн.), *чѣиѣврѣиѡѡа* и сл. Силабично *р* односно *р* долази, врѣма примерима којима располажемо, између двају сугласника. У р. гл. прид. *идѣмрѣ* (*идѣмрѣ*) *р* је неслоговно. Немамо потврда за *р* (вокално) у иницијалном положају (исп. *хрѣѣав*).

Изговор самогласника *и*, *е*, *а*, *о*, *у* не одступа одвише од нормалног новостѡкавског просека. Најчѣшће и најизразитије је ово одступање код кратког акценѡваног *е*, које је отворѣно, широко, нпр. *бѣдѣниѣ* преко *бѣдѣниѣѡа*, *мѣдѣстиѡ*, *идѣшѣке*, и кратког акценѡваног *а*, које се издѣже према *о*, нпр. *кадѣгѣрка* "врѣта грѡжђа и вино од тога грѡжђа", *кадѣлуѣер*). Запажа се и нешто затворѣнији изговор самогласника *о* испред *л*, нпр. *кдѣлѣна*.

За говор чѣпских Срѣба није карактеристична дифтонгизација дугих самогласника.

Двочланѣ вокалскѣ секвенѣ јављају се не само у примерима типа *идѣо*, *сѣидѣо* (додуше рѣтким) него и у оним типа *дѣлиѣ* или *чѣиѣрѣнаѣстиѣе*, *идѣшѣнѣсѣиѡѡа* *дѣкѣѡбра*, *осѣмѣнаѣстиѣе*. Међутим, зѣв је у оваквим и сличним случајѣвима најчѣшће укѣљѣн, и то на рѣзличѣте начѣне:

¹³ Као типични шум.–војв. лик наводи Ивић у Дијал. (стр. 71) *идѣје*, али је у Лѡвѣри као у Чѣпу, тј. *идѣје* (Ивић, Лѡвѣра, 194).

пример, у Ловри¹⁵: *hêv* ("хтво") *hêla*, – *iprîje* (све засведочено више пута), – *gîioh*, *kâgîoh* (*kâgîoh*), *shîidooh* (*shîidooh*), али и *kâgîog*.

За говоре шумедијско–војвођанског дијалекта карактеристичан је знатан број икавизама – фонетског и морфолошког порекла¹⁶. Од оних првога типа имамо потврде за *boiâiti*, *najboiâiti*¹⁷, *sipromâinti*, *sîdâri* и сл., – *nîje*, *sîjali*, *ipdîjali*, – *gi*, са и добијеним прво у позицији испред *j*, нпр. *gi je* песковито било, тамо *gi je* Свети Никола било и сл., па онда и у *gi* да где, *gi* су били одн. *gîioh*, *gikdi* ("гдџкоји")¹⁷ – *sikerom*, *sikirom* – *цом*.

Од икавизама аналошког порекла засведочени су сви они који су карактеристични и за књижевни језик, укључујући одричне облике гл. *jesam* у 1. и 2. лицу једине и у множини (*nîsam*, *nîsu* итд.) и дат.–лок. јд. типа *mêni*. Насупрот стању у већини шум.–војв. говора, у Чипу се говори *vdol* ("волео"), *živô* ("живео"), *živeli*, *razbdol* (*se*) (а не *живили* и сл., с аналошким *и*)¹⁸.

2.3. Консонантизам

2.3.1. Инвентар сонапата и опструената:

в		м		п	б	ф
	л	р	н	т	д	
ј	љ	њ		ц	с	з
				ћ	ђ	
				ч	џ	ш
				к	г	(х)

Из овога се прегледа види да је инвентар сугласника у чипском говору готово идентичан ономе у књижевном језику. Отрада „готово“ уведена је због судбине сугласника *х* (в. даље).

Судећи по примерима типа *умро* (*умрô*), нема фонолошке опозиције између *р* и неакцентованог кратког *ê* (нема потврде за облике типа *зарђало* или сл.).

¹⁵ Ивић наводи из Ловре чак и *ip* *kdьenu*, *ldьto* и сл. (стр. 194), као и Степановић из Калази, Помази и Бате (стр. 120). Из Чипа, међутим, наводи Степановић само *hêv*, *hêla*, *hêli*, *nîje*, *kîioh*, *kâgîoh*, *shîidooh* и *klêshîie* (стр. 120) (*љ* у *klêshîie* не мора обавезно бити јекавског порекла).

¹⁶ В. о томе код П. Ивића, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*, Јужнословенски филолог, XXI, Београд 1955–1956, 97–129 (посебно стр. 106–115); П. Ивића, *Дијал.*, 71–72; С. Реметића, *О незамењеном јашу и икавизмима у говорима северозападне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, XXVII, Београд 1981, 7–105 (посебно стр. 60–68).

¹⁷ „The individual Ikavian examples include the interrogative pronoun *di* (*ngdi*, *âgde*, etc.) recorded in Lórév and Szigetcsér“ (Степановић, 120).

¹⁸ У Ловри имамо чак три форме: а) *lêshela* и сл.; б) *sedjiyo* и сл. (изгледа најређе) и в) *razbdьela se* и сл. (Ивић, 194).

Остаје неизмењен сибилант с испред непчаног консонанта у с њим,
– сас *ћѣром*, – с *Ча̀рнојевићом*.

Само *шии* имамо у наставку –*шиише* именица типа *Ва̀шпиршиише*,
Кудељшиише и сл., али *ши* у *пѣшићо*, *пѣшићали*.

2.3.4. Указујемо и на фонетизам следећих лексема (наводимо их азбучним редом): от *кѣмишској сѣла*, у *кѣмишском сѣлу* / *кѣмишској сѣла*; *кѣмишпир*, *кѣмишпир*; *ѣвдеѣде* (*ѣвек*); сас две *вѣде*, сас *литѣјама*, сас *ћѣром* / с њим; *Сеи́андреја* (*Сеи́андрија*); *срећни*; *црвѣно*.

3. Морфолошке особине

3.1. Именице

3.1.1. Именице мушког и средњег рода

Им. с основом на непчани консонант имају у инстр. јд. наставак –ом:
с *Ча̀рнојевићом*, с *ндѣшпрошом*.²³

За ген. мн. исп.: *неколико кѣадрѣи*, *дванаџст сѣи*, али *ндѣца* (занимљиво више по чињеници да ова им. уопште има множину), *пѣт рѣзрѣда*, *Срѣба*.

У дат.–лок. мн. бележимо наставак –ма: Он је *помѣго сѣља́кма* (!) *вршети*, у *синѣвма* и –*има*: *сѣљцима*, у *ѣрѣнду издаваѣли сѣљцима*.

Бележимо инстр. мн. без наставак –ма: *С кѣли* су *ишли* у *Пешту* на *вѣшар*.²⁴ Занимљиво је и –*ама* у дат.–инстр.–лок. мн. им. ср. р.: *Тѣ* је под *нашим сѣлама* (и *дѣцама*, в. ниже).²⁵

С формантом –ѣв– твори се множина у *пѣрѣдѣгови*. Ово је истовремено податак за форму *пѣра–* (а не *пѣра–* или сл.).

Двосложни хипокористици с дугоузлазним акц. имају ном. на –о (*Га̀цо*, *Ми́шо*, *Са̀во*, *Че́до* и сл.) и промену им. ж. р. на –а (исп. и придев *Че́дини*). Исту деκлинацију имају и двосложна имена на –ко типа *Марко*: *Имала* *трѣде дѣце* – *Жѣвку* и *Кѣтицу* и *Мѣрицу*. *Жѣвко* је *умро* *млад*. Тога *Мѣрке сѣн*.²⁶

Говори се *Срѣдоја* (*Срѣдоин* *ѣнук*), а не –*оје* (–*ојев*).

Од им. ср. р. наводимо *дѣба*, које се јавља само у једнини, са индексинабилним атрибутом (ѣ–*тѣ дѣба*, у *тѣ дѣба*, у *тѣ дѣба*, је ли, смо *здрѣво* *сиромѣси* *бѣли*) и им. *дѣца*, која има и облике множине: Кат смо *мѣње дѣца* *имали*, дошла „*демократија*“. Само *тѣлко* *знам* да су *ѣчитѣли* *дѣлазили дѣцама*. *Треба*ло да *иѣде* у *цркви* *сас дѣцама*.

Од творбено занимљивих облика исп.: *Бѣшњѣк*, за *Бошњѣка*; *пѣлицѣи* (“*полицѣјци*”) *заѣставили*; *Сѣјали* *кѣмпир*, *рѣпу* и *тако* *мало* *сиѣѣн-и* *лежи*.

²³ Тако и *Ивић*, *Ловра*, 196; *Степановић*, 123.

²⁴ Типична особина српских говора у околини Будимпеште (в. код *Степановића*, стр. 123).

²⁵ Исп. на *кѣлама* („у два *маха*“), поред на *кѣлима* (*Ивић*, *Ловра*, 195) и *по дѣколним сѣлама* (*Ловра*, *Степановић*, 123).

²⁶ Таково је стање и у оближњој *Ловри* (*Ивић*, 196) или *Помази* (*Степановић*, 124).

грађи није нашао ниједан облик имперфекта (а ни аориста) и глаголског прилога прошлог. Можемо, сходно реченом, указати само на неке појединости.

Инфинитив је доследно на *-ћи/-ши*: *ићи*, *- бићи*, *гдијасићи*, *јдсићи*, *казатићи*, *кујатићи*, *лдвистићи*, *ндсистићи*, *драстићи*, *идићи*, *радићићи*, *разумеићи* итд.

У презенту се чува алтернација *ч ~ к* и др. код гл. I врсте типа *вући* и сл., јер је у 3. л. мн. *иовуку* и сл. За през. неких других гл. I врсте исп.: *идгем*, *идгу*; *изјиће*; *иређемо*; *- мджем*³⁴ (бвде мджем ређати), *мдже* (и *мдж* бити, *мди* казати), *мджейице*.

Гл. V врсте *знаићи* и *имаићи* творе през. често без форманта *г*, тј. као и остали гл. ове врсте: *знам*, *знамо*, *има х4 (имл)*, *имамо*, али није ретко ни *знадеш*, а поготову не у 3. л. мн. *знаду*, *имаду*.³⁵ Од осталих гл. ове врсте имамо у томе лицу забележено само *свирају*. Говори се *нема* итд.

У 3. л. мн. гл. VI и VII врсте имамо наставак *-у*, како је то и у многим другим сродним говорима:³⁶ *не гдлазу*, *живу*.

През. гл. *бићи* исти је као и у књ. језику *будем*, *буде*.³⁷ Прво л. гл. *хидићи* гласи *дђу*.

Сви засведочени а дијалектолошки релевантни облици трп. прид. исти су као и у књиж. језику: *речено*; *покривена*; *иддиинуићи*; *измешано*, *мешано*, *идвљано*, *идиисано*, *скдиична*, *скдиично*; *дбирђено*, *джењен*, *идггљено*, *рдђен*, *сарђњен*, *сарђњена*.

Од гл. на *-ићи* (за оне на *-ћи* немамо података) и футур се твори као у књиж. језику: *како ће бићи*, *Ја ћу ти казатићи* саде да л' *ћеш* ме *разумеићи* (и сл.) одн. *Ружићеиће* Ва мене (и сл.).

3.4.2. Поједини глаголи и поједине групе глагола:

Гл. I врсте: *идбеиу* (през.); *иддиила*; *изјиће*, *изишла* (са *-и-*). Говори се *вршеићи* ("врђићи").³⁸ Глаголи III врсте на *-ијићи* чувају *-ну-*: *иддиинуло*, *скдиинуло* (није засведочено *-ни-*). Гл. *илегаићи* иде по V врсти: *илдга* (през.). Гл. *шребатићи* нема личне наставке одн. облике у конструкцијама типа: *Ја шрџба тђ да останем*. Једно друго *шрџба* да бранимо, не?! *Требало* сваки да ћути. Учитељица *шрџбало* да иде у цркву и сл.

Однос презентске и инфинитивне основе: *међатићи* (према *међем* итд.)³⁹; *идењатићи се* (према *идењем се*); *сидђо*, *сидђала*, *сидђале* (према *сидђојим*).

³⁴ Тако и Ивић, Ловра, 197 (*не можем*) и Степановић, 124 *мджем* (Ловра, Чип, Помаз и Калаз), али *мдиу* (Бата).

³⁵ Ивић бележи у Ловри *идгем* и *знадем*, али *имам* (стр. 197).

³⁶ Исп. и *идчу*, *идлђу* које из Чипа наводи Степановић (стр. 124), а тако је и у Ловри, Калази и Бати (према истом истраживачу).

³⁷ Насупрот томе, у Ловри је *идгеш* итд. (Ивић, 197), што можда није непознато ни Чипљанима.

³⁸ У Ловри такође *вршеићи*, али *изјиће* (Ивић, 197).

³⁹ Ивић наводи из Ловре *идићали*, *идврђатићи* (стр. 197).

Однос перфективне и имперфективне форме: *иустили* ~ *иуишали*.
Говори се *ређати* (Овде мџем ређати).

4. Из употребе облика и синтаксе

4.1. Из употребе падежних облика

Врло је чест поссесивни датив типа: Он је *било* ђжењен, *отац ми*. Ту *ми* шџор *има*, *отац му* *било* преседник. Зет *јој* умро. Мати *јој*-е Пáвловић, *отац јој*-е Мáтковић. Отац *јој* *било* Маџар и сл.

И кад означава оруђе, инстр. се употребљава с предлогом *с(а)*, *са*, али недоследно: *С кдли* су ишли у Пешту на вапсар. Рáсекла *са сикером*. Нáша црква је *са шиндром* била покривена⁴⁰. ~ *Сикирицом* прст рáсекла.

Разликује се падеж места (лок.) од падежа циља (ак.), нпр.: *Живи у Бџограду*. Мџј ујáк је *било* на селу ко мало тамбурáш. У *Лџври* *било* прво. Дџбно се *џећо* у *Чију*. Дџгођ у *аиáшеки рáди*. Прије у *áвлијама* трџ-чџетири породиче *сидјале*, у *јџднџ áвли*. ~ Она се у *Баџу* *џдла*. *Ошли* у Југослáвију. *Ишли* у *Пешију* на *вапсар*. Нáша деџа *џду* у *Пешију* итд.⁴¹

Јавља се *о* + лок. у временском значењу: Тáмо се српски свџрало и *о нáшој сџдби* тџ џбавџло. Занимљива је и употреба инструменталне синтагме *пред њим* (*Прџд њим* је *било* Букинац) уместо у књиж. језику уобичајене генитивске „пре њега“.

Чест је предлог *сџрећу* (с ген.): џвде *сџрећу* пáше бáшче; Дџбар *било сџрећу* нáс. Прије свештџство веће *имало* поштџње ("поштовање") *сџрећу* државе него сáде (вероватно се хтело рећи: од стране државе).

Остали занимљиви примери: *бџџе* *џџнију* што је на висини *било*; – *Било* сам јџдну гџдину *џлестан нџ ноју*. *Нџ ноју* је *било* мало *сáкаџи*. – Така је била *мџкана џорџд нáс* ("према нама").

4.2. Из рекције гл. облика

Уз гл. *биџи*, *звџџи*, *остџџи* и сл. употребљава се ном. (а не инстр.) у примерима типа: Кад је моја мáти *била* *џдвџца*, нџсу *имали* нџваџа дџста. *Кáдиџа* смо звáли. Мáти ми *џстџла* *џдџџца*.

Уз гл. *џомаџџи* јавља се ак.: Она *нáс џомаџала*.

Уз гл. кретања и овде се употребљава *ког* + ак.: Из Лџвре је Недџлко *џдлазиџо* *кџд нáс*. Само је *џдлазиџо* пџп *кџд нáс*. Исп. и: *Кџ-џџоџа Бџриџа* је *џднџла*⁴². Јавља се, ипак, дат. у: *Дџће* им пџп. Када је у питању географски објекат као циљ кретања, онда имамо *за* + ак.: *За Мáрушу* *џде* пџт.

Уз гл. *сеђати* се засведочено је више акузативних синтагми (*на* + ак.), а ниједна беспредложна генитивска: *И нџ џџ се сџћам*. *Нџ деџу* се *здрáво сџћам* итд.

⁴⁰ Исп. *с нџџом сџџемо* (Ивић, Ловра, 198) и *са мџџџком кџџам* (Степановић, 125).

⁴¹ За неке говоре шум.-војв. дијалекта, пре свега оне у Банату, карактеристично је „губљење дистинкције између падежа места и падежа правца“ (Ивић, Дијал., 78).

⁴² В. и Ивић, Ловра 198 и Степановић, 125.

Од осталих дијалекатски занимљивих лексема поменућемо само типично северносрпско *дѣран*, затим *шбѣор* и прилог *здрѣво* у значењу 'много', нпр. *Здрѣво дѣбар бѣло спрећу нас. Сѣн му је бѣло здрѣво бѣлав. Вѣло је лѣвити, а рѣдити нѣће здрѣво.*

С друге, пак, стране, засведочено је *шѣква* мада само у значењу 'натѣга' (немамо податак о томе како се у Чипу назива баштенска биљка *Cucurbita pepo*).

6. За кључне напомене

Грађа којом смо располагали, а до које смо дошли захваљујући љубазности колеге Димитрија Стефановића, није нам омогућила да дамо потпунији опис говора Срба у Чипу и многе важне појаве и особине остаће још неко време (надамо се не дуго) непознате научној јавности. Међутим, и ови оскудни подаци, заједно с онима које наводе П. Ивић и П. Степановић у својим, овде више пута цитираним, радовима, омогућују нам да одредимо место чипскога говора у српским дијалектима, а то је несумњиво шумадијско-војвођански. Четвороакцентатски прозодијски систем и позиционо скраћивање дугих самогласника; екавизам са неким фонетским и неким морфолошким икавизмима; инструментални наставак *-им* у дат.-лок. јл. придевско-заменичке деклинације типа у *шѣм рѣшѣ*⁴⁵ – само су неке од особина које то потврђују.

Могли бисмо бити и мало одређенији и сместити чипски говор у војвођански поддијалекат шумадијско-војвођанског дијалекта, између осталога и таквим детаљима као што су: карактеристична реченична интонација, специфична секундарна наглашеност финалног слога речи (иктус), специфичан изговор неких самогласника у одређеним позицијама (отвореност одн. затвореност), *дѣво* ("дао"), *јѣданѣстѣ*, *сѣс ѣѣром* (ном. јл. *ѣѣ*), *с кѣдѣ* ("с колима"), *врѣшѣ* ("врѣћи"), лексеме типа *дѣран*, *здрѣво* бѣлав и др.

Даље од тога тешко је ићи, делом због непотпуности наше грађе, а делом због хетерогености чипскога говора, што, опет, упућује на хетерогеност чипског становништва. Тај говор има, као што смо видели, и особине које нису карактеристичне за главнину говора овога дијалекта у целини или војвођанског поддијалекта посебно, нпр.: одсуство дуљења типа *јѣдан* или *јѣнѣ је*, постојање јекавизама типа *ѣѣла* ("хѣла") или *каѣ-ѣоѣ*; *-ѣ-* (а не *-и-*) у *јѣбѣли* и сл. хипокористици типа *Сѣво* и др.; оријентализми попут *миѣна* и др.

Због свега што је речено нисмо у могућности да ближе одредимо крај из којег су се доселили преци данашњих Чипљана, јер он очигледно није био само један. Данашњи говор чипских Срба упућује нас целином својом на подручје северне Србије, а појединим детаљима на западније

⁴⁵ Ово није општа, али је сигурно типична особина тога дијалекта (в. у: Реметић, *Говори централне Шумадије*, 269 – 272).

крајеве тога подручја. Прецизнију локализацију старога завичаја чипских досељеника није могуће извршити на основу досад познатих дијалекатских особина, а и ова која је учињена само је могућна, па можда и вероватна, али не и апсолутно поуздана.

Резюме

Мирослав Николић

НЕКОТОРЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕРБСКОГО ГОВОРА В СЕЛЕНИИ ЧИП ВЕЛИЗИ БУДАПЕШТА

В работе приводятся некоторые характеристики говора сербов в селении Чип (венг. Szigetcsér) на юге от Будапешта (на речном острове Чепел). Главной частью своих особенностей этот говор принадлежит к шумадийско-воеводинском диалекте, как и говор большинства остальных сербов в окрестностях Будапешта. Надо сравнить: четвероакцентную просодическую систему и позиционное сокращение долгих согласных; экавизм с некоторыми фонетическими и некоторыми морфологическими икавизмами; окончание творительного *-им* в дат.-пред. ед. числа прилагательно-местоименного склонения типа: *у тим рату* и др.

Более конкретно, чипский говор можно поместить во воеводинский поддиалект потому, что его характеризуют, между прочим: типичная воеводинская интонация предложения; вторичная ударенность конечного слога (иктус); позиционно обусловленная открытость то есть закрытость гласного; форма как *даво* ("дал"), *је данајски*, *сас ћџром*, *с кџли* ("на возе"), *вршејти* ("молотить"); лексемы типа *геран*, *здраво* (в значении "много") и др.

Этому говору присущи и особенности, не являющиеся характерными для шумадийско-воеводинского диалекта (некоторые экавизмы, ласкательные имена на *-о* типа *Саво* и др.). Это указывает, что чипский говор не единый, а его население гетерогенное.